

В. М. Пігіда

Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка

**СТВОРЕННЯ І ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ВЗАЄМОДІЇ
СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ТА ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
У ЗДІЙСНЕННІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ
ДІТЕЙ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ**

У статті подано характеристику компонентів системи взаємодії соціальних служб та загальноосвітніх навчальних закладів у здійсненні соціально-педагогічної підтримки дітей трудових мігрантів. Описано основні етапи впровадження цієї системи у практичну соціально-педагогічну діяльність. проаналізовано використані форми і методи роботи спеціалістів з дітьми заробітчан та їх сім'ями.

Ключові слова: зовнішня трудова міграція, діти трудових мігрантів, діти «групи ризику», соціально-педагогічна підтримка, система взаємодії.

Постановка проблеми. Протягом кількох останніх десятиліть в Україні стрімко зростають масштаби розвитку зовнішньої трудової міграції, тобто «переміщення працездатного населення у межах світового господарства у пошуках роботи, кращих умов життя» [4, 575]. Унаслідок невисокого рівня оплати праці, недостатньої соціальної захищеності, відсутності перспектив професійного зростання та через політичну й економічну нестабільність у країні, дедалі більша кількість наших співвітчизників змушена виїжджати працювати за кордон. Така ситуація призводить до негативних наслідків в економічній сфері, спричиняє погіршення демографічної ситуації, погано впливає на життя дітей заробітчан, особливо у випадках тривалої відсутності обох батьків. Розв'язуючи економічні проблеми, вони залишають своїх дітей без відповідного виховання, тим самим ставлять під загрозу успішність процесу їх розвитку й соціалізації.

Більшість дітей трудових мігрантів стикаються з великою кількістю проблем (психологічних, педагогічних, у спілкуванні та взаємодії із соціальним оточенням та ін.), вирішити які самотійно вони не можуть. Зазнаючи негативного впливу різних чинників, вони нерідко опиняються у так званій «групі ризику». З огляду на це діти заробітчан потребують професійної соціально-педагогічної підтримки з боку фахівців соціальних служб та працівників загальноосвітніх навчальних закладів, у яких вони навчаються. Отже, актуальним завданням сучасної соціально-педагогічної науки є створення та забезпечення функціонування системи взаємодії вказаних соціальних інститутів у здійсненні соціально-педагогічної підтримки дітей трудових мігрантів.

Аналіз актуальних досліджень. Окремі питання щодо вивчення специфіки проблем таких дітей та пошуку шляхів їх вирішення розглядаються у дослідженнях із соціальної педагогіки, соціальної роботи, соціології, психології. Зокрема заслуговують на увагу праці В. Андрєєнкової [5], Н. Гевчук [1; 2], Т. Дорошок [5], М. Євсюкової [3; 5], С. Золотухіної [5], Л. Ковальчук [5], К. Левченко [3; 5], І. Трубавіної [3] та ін.

Однак, незважаючи на значну кількість наукових досліджень, проблема здійснення соціально-педагогічної підтримки дітей трудових мігрантів на сьогодні залишається не розв'язаною. Це спонукало нас до проведення дослідно-експериментальної роботи щодо теоретичного обґрунтування, розробки і впровадження у практику системи взаємодії соціальних служб та загальноосвітніх навчальних закладів у здійсненні такої підтримки.

Мета статті – розкрити основні аспекти функціонування створеної нами системи у здійсненні соціально-педагогічної підтримки дітей трудових мігрантів.

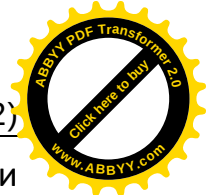
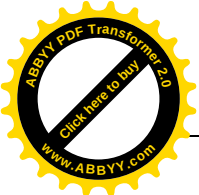
Виклад основного матеріалу. Статистика підтверджує, що найвищий рівень трудової міграції спостерігається у прикордонних областях України, серед яких далеко не останнє місце посідає Луганська область. Тому експериментальною базою нашого дослідження було обрано загальноосвітні навчальні заклади та соціальні служби кількох міст і районів Луганщини.

Проаналізувавши наукову літературу та реальну соціально-педагогічну практику з досліджуваної проблеми, ми розробили систему взаємодії соціальних служб та загальноосвітніх навчальних закладів у здійсненні соціально-педагогічної підтримки дітей заробітчан. Компонентами цієї системи традиційно було визначено: її мету, зміст, організаційні форми й методи, об'єкт та суб'єкт.

Метою системи стало знаходження оптимальних шляхів, способів, методів, форм взаємодії соціальних служб та загальноосвітніх навчальних закладів для найбільш ефективного забезпечення соціально-педагогічної підтримки дітей трудових мігрантів.

До складу об'єктів системи ввійшли:

- діти трудових мігрантів, які є учнями загальноосвітніх навчальних закладів і потребують соціально-педагогічної підтримки;
- їх сім'ї: батьки (які збираються виїхати працювати за кордон, уже там працюють або повернулися з міграції), родичі чи інші особи, що мешкають з дітьми та займаються їх вихованням за відсутності батьків, а також найближче соціальне оточення.

Суб'єктами системи виступили: з одного боку, соціальні служби (Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і Служби у справах дітей); з другого – загальноосвітні навчальні заклади, в яких такі діти навчаються.

Зміст системи полягав у здійсненні соціально-педагогічної підтримки дітей, батьки яких працюють за кордоном, спеціалістами соціальних служб та навчальних закладів. Така підтримка була спрямована на розв'язання різних проблем, надання допомоги у складних життєвих ситуаціях, сприяння адаптації та соціалізації, досягнення гармонійного психологічного стану й налагодження взаємовідносин із соціальним середовищем.

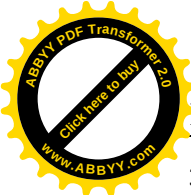
Ефективність соціально-педагогічної підтримки забезпечувалася правильним вибором форм та методів, які можна умовно поділити на три групи:

1. Форми і методи взаємодії соціальних служб та загальноосвітніх навчальних закладів (партнерство, співробітництво, взаємодопомога).
2. Форми і методи соціально-педагогічної підтримки дітей трудових мігрантів (індивідуальні: бесіди й консультування; групові: тренінгові заняття, ігри й використання засобів мистецтва).
3. Форми і методи роботи із сім'ями та найближчим соціальним оточенням дітей заробітчан (бесіди, консультування, залучення до участі у батьківських зборах, зустрічі зі спеціалістами, соціально-педагогічний патронаж).

Наступним кроком після розробки нашої системи взаємодії стало створення Програми щодо її впровадження у практику, яка передбачала реалізацію таких етапів:

1. Інформування керівників та педагогічних колективів загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалістів соціальних служб про актуальність досліджуваної нами проблеми та необхідність проведення експериментальної роботи у цьому напрямку.
2. Підписання Договорів про взаємодію у здійсненні соціально-педагогічної підтримки дітей трудових мігрантів між адміністраціями загальноосвітніх навчальних закладів і керівництвом ЦСССДМ та ССД.
3. Підготовка працівників цих служб та закладів до здійснення соціально-педагогічної підтримки дітей заробітчан: забезпечення можливості оволодіння навичками командної взаємодії, встановлення між ними партнерських відносин, згуртування та формування командного духу.
4. Спільна діяльність, взаємодія фахівців у здійсненні соціально-педагогічної підтримки дітей трудових мігрантів, що включає безпосередню роботу з такими дітьми та їх найближчим соціальним оточенням.

Для виконання першого пункту Програми було організовано й проведено наради за участі керівників соціальних служб, директорів та

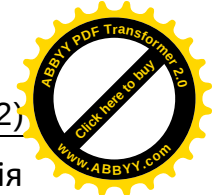
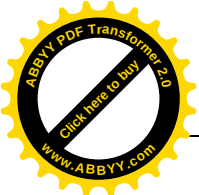
заступників директорів з виховної роботи навчальних закладів, у процесі яких вони були ознайомлені з метою, завданнями та сутністю нашого експерименту. Представники адміністрацій обох сторін відзначили важливість порушеної проблеми й дали свою згоду щодо участі в нашому експерименті, пообіцявши зі свого боку докласти максимум зусиль для досягнення позитивних змін.

За результатами проведених нарад було підписано Договори про спільну діяльність соціальних служб та загальноосвітніх навчальних закладів у здійсненні соціально-педагогічної підтримки дітей трудових мігрантів, які стали основними нормативними документами, що регламентували діяльність кожної зі сторін-учасниць нашого експерименту.

На засіданнях педагогічних рад кожної школи окремим пунктом було розглянуто питання їх участі у створенні системи взаємодії (разом із соціальними службами) щодо здійснення соціально-педагогічної підтримки дітей трудових мігрантів. Членам педагогічних колективів було надано необхідну інформацію та запропоновано відповідно до їх посад і можливостей виконання певних обов'язків у процесі проведення експерименту. Після узгодження всіх важливих питань розпочалася робота щодо створення робочої групи, основною функцією якої стала координація загального ходу експерименту та сприяння виконанню кожною зі сторін узятих на себе обов'язків. До складу робочої групи увійшли соціальні педагоги, соціальні працівники та психологи ЦСССДМ, спеціалісти ССД, директори і заступники директорів навчальних закладів з виховної роботи, шкільні психологи, педагоги-організатори, класні керівники дітей заробітчан, а також деякі вчителі-предметники.

Для налагодження більш тісної взаємодії між усіма суб'єктами системи було організовано та проведено тренінг-семінар під назвою «Командна взаємодія». Метою цього заходу стало згуртування всіх фахівців, які здійснюватимуть соціально-педагогічну підтримку дітей трудових мігрантів, формування в них командного духу, створення сприятливого соціально-психологічного клімату, що забезпечуватиме ефективну роботу команди.

Узявши участь у тренінгу-семінарі, спеціалісти соціальних служб та працівники навчальних закладів дістали змогу покращити свої комунікативні навички та навички контактної взаємодії у колективі, оволоділи існуючими способами організації спільної діяльності та спільного розв'язання проблем, навчилися розподіляти обов'язки і відповідальність між членами команди, освоїли шляхи запобігання конфліктним ситуаціям та їх розв'язання.

Наступним етапом нашого експерименту стала організація безпосередньої роботи щодо здійснення соціально-педагогічної підтримки дітей заробітчан.

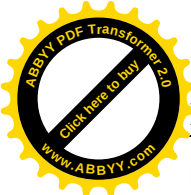
Контроль за виконанням раніше підписаних між ними Договорів узяли на себе керівники соціальних служб та директори навчальних закладів. На них було покладено управлінську функцію.

Організаторську функцію виконували заступники директорів шкіл з виховної роботи. Вони піклувалися власне про налагодження та підтримку ефективної взаємодії між спеціалістами ЦСССДМ, ССД, з одного боку, та педагогічним колективом навчального закладу – з другого, забезпечували створення умов, необхідних для успішного здійснення ними своїх обов'язків.

Важливу роль у функціонуванні створеної нами системи взаємодії відіграла спільна діяльність шкільних соціальних педагогів, психологів та психологів ЦСССДМ. Вони розробили і провели низку тренінгових занять, метою яких було підвищення рівня психологічної стійкості дітей трудових мігрантів, формування в них адекватних ціннісних орієнтацій. Тематика проведених соціально-психологічних тренінгів була такою: «Шляхи подолання стресових ситуацій і формування стресостійкості особистості», «Зменшення проявів дитячої тривожності», «Подолання агресивності», «Самооцінка та самоконтроль особистості», «Формування впевненості в собі», «Ієрархія життєвих цінностей людини», «Ідеальна сім'я та сімейні взаємовідносини», «Як досягти успіху в житті». Крім групових форм і методів роботи, соціальні педагоги разом із психологами продовжували приділяти увагу й індивідуальним, здійснюючи консультування дітей заробітчан стосовно питань, які в них виникали.

У спільній діяльності соціальних педагогів (шкільних і тих, що працюють у соціальних службах) слід указати на особливе значення соціально-педагогічних тренінгів, які охопили такі питання: «Профілактика адиктивної поведінки», «Профілактика правопорушень», «Профілактика ВІЛ/СНІДу та ЗПСШ», «Здоров'я та здоровий спосіб життя», «Знаємо та захищаємо свої права», «Розвиток комунікативних умінь і навичок», «Шляхи попередження й подолання конфліктних ситуацій», «Професійна орієнтація старшокласників». Вибір цих тем був не випадковим, він здійснювався з урахуванням існуючих проблем та потреб дітей трудових мігрантів.

У своїй роботі соціальні педагоги також активно використовували рольові ігри з різними повчальними сюжетами, звертаючи особливу увагу на сімейну ситуацію кожної дитини, відносини з однолітками, учителями,

виховуючи в них позитивне ставлення до загальнолюдських цінностей, формуючи такі якості, як милосердя, доброзичливість, готовність надати допомогу оточуючим тощо.

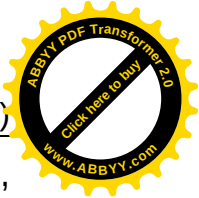
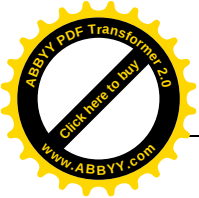
Проведення виховних годин та бесід на етичні теми стало функцією класних керівників (за методичної підтримки соціальних педагогів та соціальних працівників ЦСССДМ). Так, у цих бесідах вони торкалися таких тем: «Роль сім'ї у житті людини», «Що таке справжня дружба?», «Взаємовідносини статей та гендерна рівність?», «Яку роль у нашому житті відіграють гроші?», «Як досягти успіху?», «Чому необхідно дотримуватися норм і правил, прийнятих у суспільстві?», «Для чого необхідна освіта», «Як обрати професію?» та ін.

Активну участь дітей трудових мігрантів у масових шкільних заходах культурно-дозвілєвого та профілактично-попереджувального характеру забезпечували педагоги-організатори. Залучення до святкових концертних програм, різноманітних конкурсів, вікторин, змагань, ігор, виступів агітаційних бригад, виставок творчих робіт, походів та екскурсій, зустрічей з цікавими людьми та інших подібних заходів давало змогу залучити їх до творчого процесу, сприяти налагодженню нормальних взаємовідносин з однолітками, забезпечити змістовне проведення дозвілля.

Учителі-предметники також докладали значних зусиль для забезпечення змістовного проведення дозвілля дітей заробітчан, запропонувавши їм участь у творчій діяльності шкільних гуртків, секцій, творчих колективів та об'єднань за інтересами. Особлива увага в роботі дитячих творчих об'єднань та колективів приділялася методу арт-терапії.

Однак важливою у нашому експерименті була не лише безпосередня діяльність з дітьми заробітчан, але й налагодження взаємовідносин з їх сім'ями, що відбувалося за трьома напрямками:

1. Особам, на яких тимчасово покладені виховні функції стосовно дітей трудових мігрантів, надавалася інформація про особливості розвитку дітей різного віку, існуючі форми й методи сімейного виховання, шляхи налагодження контакту з дитиною та способи розв'язання конфліктних ситуацій. За потреби їм пропонувалася методична література з педагогіки, психології; проводилися зустрічі з різними спеціалістами. Таким чином, родичі (або інші особи), які тимчасово замінюють дітям мігрантів батьків, мали змогу підвищити свій культурно-педагогічний рівень, отримати відповіді на актуальні для них у такій ситуації питання, поспілкуватися з фахівцями та отримати пораду від людей, що на власному досвіді зіштовхнулися з подібними труднощами (за принципом «рівний—рівному»).

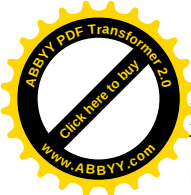

2. Для батьків, що лише збиралися виїхати працювати за кордон, розроблялися методичні рекомендації щодо особливостей функціонування дистантних сімей та специфіки їх проблем; зосереджувалася увага на необхідності підготовки дитини до тривалого розлучення з батьками, а також по змозі – регулярного спілкування з ними (по телефону, через мережу Інтернет) під час їх перебування у трудовій міграції. Корисним у таких ситуаціях також стали організовані спеціалістами зустрічі потенційних трудових мігрантів з людьми, які вже повернулися після заробітків з-за кордону та могли розповісти про складності, з якими вони стикнулися, дати певні поради й настанови, застерегти від помилок і ризиків.

3. Колишні трудові мігранти також потребували допомоги фахівців, яка полягала передусім у відновленні довірливих взаємовідносин з власними дітьми, налагодженні контакту з ними, установленні сприятливого психологічного клімату в сім'ї. Повернувшись після тривалої відсутності, батьки часто не могли знайти правильний підхід до власних дітей, які за цей час уже встигли подорослішати і змінитися, звикнути до самостійності й незалежності, не отримуючи належної батьківської уваги й турботи. На відновлення втрачених сімейних зв'язків і була спрямована робота спеціалістів з ними. Крім індивідуальних бесід та консультувань психологів і соціальних педагогів, сім'ям колишніх заробітчани (батькам разом з дітьми) було запропоновано взяти участь у тренінгових заняттях, що значно сприяло розв'язанню вказаних проблем.

В окремих випадках (коли батьки чи особи, що тимчасово їх замінюють, не йшли на контакт; коли з'являлася інформація про несприятливі умови життя дітей заробітчани або навіть про загрозу їх здоров'ю) ухвалювалися рішення про негайне відвідування таких сімей удома та здійснення соціально-педагогічного патронажу. Таких випадків було зафіксовано не дуже багато, однак вони все ж таки спостерігалися. Тому їм була приділена необхідна увага.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. У процесі впровадження розробленої нами системи взаємодії через організований соціально-педагогічний вплив на дітей трудових мігрантів, їх сім'ї та родичів спеціалісти соціальних служб та загальноосвітніх навчальних закладів сприяли покращанню умов їх життєдіяльності, допомагали в налагодженні більш сприятливих взаємовідносин, забезпечували ефективну соціалізацію цих дітей. У подальшому доцільним убачаємо

проведення заходів щодо вдосконалення функціонування вказаної системи взаємодії у вже охоплених експериментальною діяльністю навчальних закладах та розширення сфери її впровадження шляхом залучення інших шкіл та соціальних служб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гевчук Н. Організація виховної роботи з дітьми трудових мігрантів в умовах загальноосвітнього навчального закладу / Н. Гевчук // Український науковий журнал «Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації». – 2011. – № 2. – С. 387-390.
2. Гевчук Н. С. Виховання дітей трудових мігрантів в умовах соціально-педагогічного середовища : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.05 / Н. С. Гевчук. – К., 2012. – 20 с.
3. Левченко К. Захист прав дітей трудових мігрантів: правові та організаційні засади / К. Левченко, І. Трубавіна, М. Євсюкова // Соціальний педагог. – 2008. – №8 (20), – С. 42–55.
4. Мочерний С. В. Економічна теорія : навч. посіб. / С. В. Мочерний. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – 640 с.
5. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів : навч.-метод. посіб. / [В. Л. Андреєнкова, Т. О. Дорошок, М. В. Євсюкова та ін.] ; за заг. ред. К. Б. Левченко. – К. : ФОП «Купріянова», 2007. – 240 с.

РЕЗЮМЕ

В. Н. Пигида. Создание и внедрение системы взаимодействия социальных служб и общеобразовательных учебных заведений в осуществлении социально-педагогической поддержки детей трудовых мигрантов.

В статье представлена характеристика компонентов системы взаимодействия социальных служб и общеобразовательных учебных заведений в осуществлении социально-педагогической поддержки детей трудовых мигрантов. Описаны основные этапы внедрения этой системы в практическую социально-педагогическую деятельность. проанализированы использованные формы и методы работы специалистов с детьми трудовых мигрантов и их семьями.

Ключевые слова: внешняя трудовая миграция, дети трудовых мигрантов, дети «группы риска», социально-педагогическая поддержка, система взаимодействия.

SUMMARY

V. Pigida. Development and implementation of the system of interaction of social services and educational institutions in carrying out social-educational support of labor migrants' children.

The article characterizes components of the system of interaction of social services and educational institutions in carrying out social-educational support of labour migrants' children. It describes main stages of introduction this system into the practical social-educational activities. The used forms and methods of professionals' work with labour migrants' children and their families are analyzed in the article.

Keywords: foreign labor migration, labour migrants' children, children «at risk», social-educational support, system of interaction.